

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

M. Fabii Quintiliani Institutionum Oratoriarum Libri Duodecim

Summa diligentia ad fidem vetustissimorum codicum recogniti ac restituti

Quintilianus, Marcus Fabius

Lugd. Batav. ; Roterodami, 1665

Cap. VI. Quid sit status: unde ducatur: reus an actor eum faciat: quot & qui sint.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12945

CAP. VI.

*Quid sit status: unde ducatur: reus an actor eum
faciat: quot & qui sint.*

ERGO cum omnis causa contineatur aliquo statu, prius quam dicere aggredior quo modo genus quodque causæ sit tractandum, id quod commune est omnibus, *quid sit status*, & unde ducatur, & quot & qui sint, intuendum puto: ¹ quanquam id nonnulli ad judiciales tantum pertinere materias putaverunt. Quorum inscitiam, cum omnia tria genera fuero executus, res ipsa deprehendet. ² Quod nos *statum*, id quidam *constitutionem* vocant, alii *questionem*, alii quod ex questione appareat. Theodorus generale caput, id est, κεφάλαιον γενικώτερον, ad quod referantur omnia. ³ Quorum diversa appellatio, vis eadem est: nec interest discentium, quibus quicque nominibus appelletur, dum res ipsa manifesta sit. ⁴ *Statum* Græci *στάσις* vocant: quod nomen

Proponit ea quæ de statu est tractaturus, ejus diversas appellaciones tradit, definitionem constituit, duas definitiones malas reprehendit. *Turnebus.*

¹ *Quanquam id nonnulli ad judiciales.]* Cornificius, Celsus, & Cic. in *lib. de Inventione*, statum duntaxat tractant in *judiciali materia*, propterea quod illic major est controversia & dubitatio, ideoque magis status apparet. docebit tamen Fabius in *cap. generis demonstrativi & deliberativi*, in alia genera cadere *statum*: quod fatetur etiam Cic. in *Topicis. Idem.*

² *Quod nos statum.]* Priusquam definit, nominis diversitatem attingit: quæ interdum obest, quo minus res bene percipiatur. *Constitutionem* vocavit Cornificius & Cic. de *Invent.* Fabius vero *statum*, in quo steteritaturque causa, quasi cardine aliquo. *Questionem* Cicero in *Partit. & Top.* Alii non *questionem* ipsam, sed quod ex illa appareat.

Secundum hos est *status*, quærendi quædam forma quæ in questione conspicitur: ut sit *questio*, *an fecerit*, in qua continetur *conjectura*, quæ status erit. Theodorus κεφάλαιον γενικώτερον, id est, *generale caput*. Is enim duo genera capitum ponit: *generale*, in quo vertitur tota causa, estque summa *questio* & *status causæ*: est caput *speciale*, id est, minor *questio*, quæ *judicium* non constituit, sed ad summam confert. *Idem.*

³ *Quorum diversa appellatio.]* Voce quidem discrepans, re tamen consentiens. Sed cum intelligitur quid significetur, minus laborandum est de verbis, quorum diversitas plerunque & memoriam confundit & fructum nullum affert. *Idem.*

⁴ *Statum Græci στάσις.]* Sic Cic. in *Top. Refutatio* autem *accusationis*, in qua est *depulsio criminis*, Græce *στάσις* dicitur, Latine appelletur *status*. Eadem prorsus verbi deflexione: quanquam apud

men non primum ab Hermagora traditum putant, sed alii ab ¹ Naucratre Isocratis discipulo, alii à ² Zopyro Clazomenio: ³ quanquam videtur Æschines quoque in oratione contra Ctesiphontem uti hoc verbo, cum à iudicibus petite Demosthenem permittant evagari, sed eum dicere de ipso causæ statu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta vel ex eo quod ibi sit primus causæ congressus, vel quod in hoc causa consistat. Et nominis quidem hæc origo. Nunc quid sit: *Statum* quidam dixerunt ⁴ *primam causarum conflictionem*: quos recte sensisse, parum elocutos puto. Non est enim status prima conflictio. *Fecisti, non feci*: sed quod ex prima conflictione nascitur, id est genus quæstionis. *Fecisti, non feci, an fecerit. Hoc fecisti, non hoc feci, quid fecerit.* quia ex his apparet illud conjectura, hoc finitione quærendum, atque in eo pars utraque insistit: erit quæstio conjecturalis, vel finitivi status. ⁵ Quid si enim dicat quis, *Sonus est*

duorum

apud Græcos latius pateat, pro *seditione, statione, & chori parte*. Idem.

¹ *Eucrate Socratis.*] Plerique hinc legunt, à Naucratre Isocratis discipulo. Nam *lib. 3. de orat. & in oratore*, Naucrates Isocratis auditor citatur à Cicerone. Cum tamen in vetustis codicibus legatur, ab Eucrate Socratis discipulo, nihil fortasse sit immutandum. de hoc tamen Eucrate nihil alibi scribitur, quanquam Suidas *Ὀκράτην* ponat philosophum & rhetorem clarissimum inter Isocratis discipulos, fortasse mendose. *Idem.*

² *Zopyro Clazomenio.*] A Clazomenis Asia oppido. hic sophista fuit excellentissimus, temporeque Demosthenis floruit. *Idem.*

³ *Quanquam videtur Æschines.*] Videtur Fab. apud Æschinem hoc loco quem citat, *Ὀκράτην* legisse, cum nunc ibi *Ὀκράτην* legatur, nisi forte corruptus est codex Græcus. quanvis paulo ante ea voce utatur, sed pro loco & statione pugilum. Verba Græca sic habent, *ὡςπερ ἐν ἐν τῆς γυμνασίου*

ἀγωνίᾳ ὁρᾶτε τὰς πύλας περὶ τῆς στάσεως διαγωνιζομένους, ἕτω καὶ ὑμεῖς ὅλῳ τῷ ἡμέραν ὑπὲρ τῆς πόλεως καὶ περὶ τῆς πίστεως αὐτῶν λόγῳ μάχεσθε, καὶ μὴ ἑᾶτε αὐτὸν ἕξω τῶν ὀργάνων λόγῳ περιτῶν. Nisi hoc velit Æschines, ad similitudinem pugilum, de statu, id est de loco accusationis potissimo dicere Demosthenem. Et Hermogenes *ταῖσι δὲ τῶν σοσιαζέων τὰς ἀγωνιζομένους*, ab eo quod contendant actor & reus & dissideant, deducit. *Idem.*

⁴ *Primam causarum conflictionem.*] In hac videtur esse sententia Cic. *lib. primo de Invent.* hic autem *causas* intelligere par est intentiones & depulsiones primarias, quæ causam & iudicium constituunt. nam hic de statu causæ loquimur, non de statu quæstionum. *Accusator* enim litem intendit, *defensor* depellit: unde nascitur utriusque litis conflictio. *Conflictionem* autem dicit per metaph. à primo congressu militum. *Idem.*

⁵ *Quid enim si quis.*] Probat à simili, non esse veram status definitionem, primam

duorum inter se corporum conflictio? Erret ut opinor: non enim sonus est conflictio, sed ex conflictione. ¹ Et hoc levius intelligitur enim utcumque dictum. Inde vero ingens male interpretantibus innatus est error, qui quia primam conflictionem legerant, credidere statum semper ex prima quaestione dicendum: quod est vitiosissimum. ² Nam quaestio nulla non habet utique statum: ³ constat enim ex intentione, & depulsione: sed aliae sunt propriae causarum de quibus ferenda sententia est: aliae adductae extrinsecus, aliquid tamen ad summam causae conferentes, velut auxilia quaedam: quo fit ut in controversia una plures quaestiones esse dicantur. Harum porro plerunque levissima quaeque primo loco fungitur. Nanque & illud frequens est, ut ea quibus minus confidimus, cum tractata sunt, omittamus: interim sponte nostra velut donantes, interim ad ea quae sunt potentiora, gradum ex his fecisse contenti. ⁴ Simplex autem

mam causarum conflictionem, ex non satis accurata soni definitione, qua materiam soni potius quam ipsam qualitatem explicat. De qua fuse Laur. Valla lib. 1. *Dialect.* cap. 14. hunc locum exponens. Sed etiam haec status definitio & soni, si utraque recte intelligatur, nihil peccabit. solent enim plerunque etiam philosophi definire à causa. utraque igitur definitio *αιτιολογια* est intelligenda. id est, *causaliter*. Idem.

¹ *Et hoc levius.*] Excusat quodammodo superioris definitionis auctores, ut eos acerbius reprehendat, qui existimarunt ex prima quaestione ducendum semper esse statum, & non potius ex praecipua causarum seu quaestionum conflictione. Itaque status dupliciter intelligitur, aut propria causa constitutio, ut hic accipimus: aut caput quod ex minoribus quaestionibus apparet, diciturque *quaestionum status*. hi igitur peccaverunt, quod in statu quaestionum minorum putarint esse situm causae statum. Idem.

² *Nam quaestio.*] Omnis quaestio sta-

tum habet: sed cum sit duplex quaestio, erit quoque duplex status ratio. quaedam enim quaestio causarum propria est, *summaque* appellatur. ea est (inquit Budaeus) principale controversiae punctum, de qua ferenda judicatio est: illic status est causa. quaedam vero quaestio est minor, id est accessorium punctum vel incidens, & extrinsecus adducta, & veluti propria auxiliaria & subsidiaria quaestio. illic status est minorum quaestionum, non causa. Idem.

³ *Constat enim ex intentione & depulsione.*] *Intentio* est ejus facti objectio quod in iudicium venit. *Depulsio* est intentioni resistens oratio. Ex his duabus inter se concurrentibus vocibus *status* nascitur, qui ex depulsione ad intentionem repugnantia illico emergit. Idem.

⁴ *Simplex autem.*] *Simplex* est causa illa quae unius duntaxat rei habet controversiam: conjuncta, quae plurium. in illa status duntaxat est unus, in hac plures: quanquam in illa quoque status esse plures possunt minorum quaestionum, ut pro Cluentio & in Verrem tot status

tem causa etiam si varie defenditur, non potest habere plus uno de quo pronuntietur: atque inde erit *status cause*,¹ quod & orator precipue sibi obtinendum, & iudex spectandum maxime intelligit. in hoc enim causa consistet. Ceterum quaestionum possunt esse diversi. Quod ut brevissimo pateat exemplo: cum dicit reus, ² *Etiam si feci, recte feci*: qualitatis utitur statu. cum dicit, *Non feci*, conjecturam movet. Semper autem firmiter est non fecisse: ideoque in eo statum esse iudicabo, quod dicerem si mihi plus quam unum dicere non liceret. Recte igitur est appellata *causarum prima conflictio*, non quaestionum. Nam & pro Rabirio Posthumo Cicero prima parte orationis in hoc intendit, ut actionem competere³ in equitem Romanum neget: secunda, nullam ad eum pecuniam pervenisse confirmat. statum tamen in eo dicam fuisse, quod est potentius. Nec in causa Milonis⁴ circa primas quaestiones, quae sunt ante prooemium positae, iudicabo conflictisse causam: ⁵ sed ubi

totis

status quidem minus principales, quot crimina. *Idem.*

¹ *Quod & orator precipue.*] Status enim cognitio ad hoc valet, ut circumsperto argumento de quo dicturus est, ad caput velut ad scopum omnia conferat, nec supervacaneis ambagibus à re digrediat, aut deliranti similis oratione vagetur, vel aliena, vel etiam pugnantia dicens. Hujus enim sola consideratio praestabit ut oratio nostra sibi constet, & ne quid extra rem dicamus, & (quod nonnunquam incogitantibus uluvenit) nobis ipsis contradicamus: ut cordatus auditor illud Elacci merito secum commurmuret, *Amphora cepit Institui, currente rota cur urceus exit?* Alioqui puerile est absque scopo jaculari, & (ut ait Persius) *passim corvos sequi testaque lutoque.* *Idem.*

² *Etiam si feci.*] Haec defensio laudatur à Fabio, *cap. de partitione.* fit autem *per antiparastasin*, cum ex conditione aliquid tuemur: & *per enstasin*, cum simpliciter inficiamur, ut, *non feci.* *Idem.*

³ *In equitem Romanum.*] In causa enim Rabirii Posthumi prima est translationis quaestio: repellit enim actionem à sua persona, & in equitem Rom. ex lege competere negat, si quidem ea lege non teneantur omnes. Ac tum fit status translationis, quem Fabius appellat *actionis statum*, cum aliquo juris adjumento rectum iudicium declinamus. *Idem.*

⁴ *Circa primas quaestiones.*] Circa praedicta, quod senatus statuerit, *cedem in via Appia factam, esse contra rempublicam*: quod Pompeius lata nova quaestione contra Milonem iudicavit. de quibus Quintil. lib. 4. fufius. In quibus nulla causa conflictio, neque causa status collocandus: sed ubi *jure casum Clodium*, ut qui insidias fecerit, ostenditur. *Idem.*

⁵ *Sed ubi totis viribus.*] Non distinguit Fabius statum à *judicatione*, quod nonnulli tamen faciunt, qui artem obscurant: ideoque c. 13. dicit, idem esse *statum, continens, & judicationem.* *Idem.*

Alii

toti s viribus *insidiator Clodius*, *ideoque jure interfectus*, ostenditur. Et hoc est quod ante omnia constituere in animo suo debeat orator, etiam si pro causa plura dicturus est, quid maxime liquere judici velit. Quod tamen ut primum cogitandum, ita non utique primum dicendum erit. ¹ Alii statum crediderunt primam ejus, cum quo ageretur, ² deprecationem. Quam sententiam his verbis ³ Cicero completitur, *In quo primum insistit quasi ad repugnandum congressa defensio*. Unde rursus alia quaestio, an eum semper is faciat qui respondet. Cui rei praecipue repugnat Cornelius Celsus, dicens non a depulsione fumi, sed ab eo ⁴ qui propositionem suam confirmet: ut si hominem occisum reus negat, status ab accusatore nascatur, quia is velit probare: si jure occisum reus dicit, translata probationis necessitate idem a reo fiat, & sit ejus intentio. Cui non accedo equidem. nam est vero propius quod contra dicitur, nullam esse litem, si is cum quo agitur, nihil respondeat: ideoque ⁵ fieri statum a respondente. Mea tamen sententia varium id est, & accidit pro conditione causarum: quia & videri potest propositio aliquando statum facere, ut in conjecturalibus causis. utitur enim conjectura magis qui agit. Quo moti quidam, eundem a reo *insicalem* esse dixerunt: & in ⁶ syllogismo

¹ *Alii statum.*] Hoc capite docet statum ex *depulsione* & *intentione* nasci, non (ut quidam voluerunt) ex *intentione*. nam probabilius est a respondente oriri: quod tamen non est usquequaque verum. adjicit ea, circa qua omnis quaestio & omnis status versatur. *Idem.*

² *Deprecationem.*] Ut Cornificius, primam deprecationem defensoris cum accusatoris insimulatione conjunctam. quam definitionem in Topica sua retulit Cicero. ex qua & alia suborta quaestio, unde status oriretur. *Idem.*

³ *Cicero.*] In topicis.

⁴ *Qui propositionem suam confirmet.*] Secundum Celsum, ille qui intendit, statum facit, cum sit illius probare. intendit autem actor in statu con-

jecturali: intendit reus, in statu *judiciali*. Ut si accusator dicat, *Occidisti*, reus neget, accusatoris erit probare, ab eoque status orietur: si reus dicat, *Occidi*, sed jure, ejus erit probare, vicissimque ab eo status nascetur. *Idem.*

⁵ *Fieri statum a respondente.*] Hac non est Fabii sententia: nam dicet ex intentione & depulsione nasci statum: sed ut verisimilior, praefertur opinioni Celsi. Per *respondentem* autem hic *actorem* & reum intelligit, sed diversis rationibus. *Idem.*

⁶ *Syllogismo.*] *Syllogismus* status est legalis, quo rem non scriptam legi & scripto quadam similitudine accommodamus. ita appellatur, quia argumentatio

Iogifmo tota ratiocinatio ab eo est qui intendit. Sed quia videtur illis quoque necessitatem hos status exequendi facere qui negat (is enim si dicat, *Non feci*, coget adversarium conjectura uti: & si dicat, *Non habet legem*, syllogifmo) concedamus ex depulsione nasci statum. ¹ Nihilominus enim res eo revertetur, ut modo is qui agit, modo is cum quo agitur, statum faciat. Sit enim accusatoris intentio, *Hominem occidisti*: si neget reus, faciet statum qui negat. Quod si confutetur, sed *jure à se adulterum dicit occisum* (nempe legem esse certum est quæ permittat) nisi aliquid accusator respondeat, nulla lis est. *Non fuit* (inquit) *adulter*. Ergo depulsio incipit esse actoris: ille statum faciet. Ita erit quidem status ex prima depulsione, sed ea fiet ab accusatore, non à reo. Quid quod eadem quæstio potest eundem vel accusatorem facere vel reum? ² Qui artem ludicram exercuerit, ³ in quatuordecim primis ordinibus ne sedeat. qui se prætori in hortis ostenderat, neque erat productus sedit in quatuordecim ordinibus. Nempe intentio est, *Artem ludicram exercuisti*. depulsio, *Non exercui artem ludicram*. quæstio, *Quid sit artem ludicram exercere*. Si accusabitur theatri lege, depulsio erit rei. si excitatus fuerit de spectaculis, & aget injuriarum: depulsio erit accusatoris. Frequentius tamen illud accidet, quod est à pluribus traditum. Effugerunt has quæstiones qui dixerunt sta-

tum

ratio fit, & in majore propositione lex ponitur, in minore facti accommodatio ad legem. verbi gratia, si is quem adulterium commisisse accusamus, dicat actorem legem non habere, coget actorem ejusmodi uti syllogifmo, *Jus est, in adulterio necare deprehensum: tu es in adulterio deprehensus, ergo jure necandus es*, & ex consequenti tecum jure agere licet. Vel *syllogifmo*, statu ratiocinativo. *Idem*.

¹ *Nihilominus enim.*] Si dicamus statum à depulsione fieri, cum depulsio in statu conjecturali fiat à reo, reus illic

statum faciet: at in statu judiciali cum depulsio fiat ab actore, actor statum illic constituet. *Idem*.

² *Qui artem ludicram.*] Ottho Roscius legem tulit, *ne quis in quatuordecim primis ordinibus sederet, nisi qui censum equestrem haberet*: exceperat etiam eos qui infames sunt. porro qui artem ludicram exercent, ex Prætoris edicto, de his qui notantur infamia, infames habentur. *Idem*.

³ *In quatuordecim primis ordinibus.*] Vide Pet. Pithæum *Advers.* lib. 2. c. 17. pag. 799. *Lamp. Critic. Part. II.*

¹ *Videvi-*

tum esse id quod appareat ex intentione & depulsione, ut *fecisti, non feci: aut recte feci.* ¹ Viderimus tamen utrum id sit status, an in eo status. Hermagoras *statum* vocat, per quem subjecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partium referantur. Nostra opinio semper hæc fuit, quum essent frequenter in causa diversi quæstionum status, in eo credere *statum causæ, quod esset in ea potentissimum, &* ² *in quo maxime res verteretur.* Id si quis *generalem quæstionem,* vel *caput generale* dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna: non magis quam si aliud adhuc, quo idem intelligatur, ejus rei nomen invenerit, quanquam tota volumina in hanc disputationem impendisse multos sciam, nobis *statum* dici placet. ³ Sed cum in aliis omnibus inter scriptores summa dissensio est, tum in hoc præcipue videtur mihi studium quoque diversa tradendi fuisse: adeo nec qui sit numerus, nec quæ nomina, ⁴ nec qui generales quive speciales sint status, convenit. ⁵ Ac primum Aristoteles elementa de-

cem

¹ *Viderimus tamen.]* Hanc opinionem Fabius non improbat, sed exactius expendit, quasi non sit status, quæstio quæ appareat ex intentione & depulsione, sed in illa quæstione sit status. ut in hac quæstione, *anfecerit,* est conjectura: *an recte fecerit,* additis firmamentis & rationibus, status apparet. *Turn.*

² *In quo maxime res verteretur.]* Hoc intelligendum est de causa simplici. nam alioqui causa conjuncta plures habere causæ status potest æque principales, ut *repetundarum causa.* *Idem.*

³ *Sed cum in aliis.]* Nunc ad postremum membrum accedit, *Quot sint status:* in quo minor quam in duobus prioribus est auctorum diversitas. *Idem.*

⁴ *Nec qui generales.]* Generales sunt status, status rationales, *an sit, quid sit, quale sit:* speciales vero legales, quia sunt tanquam rationalium quædam species. *Idem.*

⁵ *Ac primum Arist.]* Usum prædicamentorum, quæ *κατηγορημας* vocat Aristoteles positum ajuat dialectici in vo-

cum certis ordinibus, ex quibus propositiones demum fiant, & quo pacto simplices res rationesque ad sua genera possint perducere, & immensa vocum rerumque turba in illos ordines descripta non amplius tumultuaretur. Fabius vero altius cernens retulit ad quatuor quæstiones, quas tractat *Arist. primo capite l. 2. post. & lib. primo Top.* Hæc autem *elementa,* inquit *Valla lib. 1. cap. 1. Dial.* Quintilianus vocat, quod sensus cæterorum vocabulorum ad ista tanquam ad elementa & principia referantur: ob eamque rem dicuntur *genera,* quod ex his cætera significata gignantur, & quæ sequuntur. Fortunatianus lib. 3. *ὑπερθεωρημας* partes, sine quibus nulla controversia fieri possit, similiter & Hermagoras *μυρία θεωρημας.* Theodorus *σοιχέια.* id est, *elementa,* quod ex eorum conjunctione quæstiones fiant, perinde atque ex literis syllabæ & verba connectuntur. Esse autem septem ait, quas Græci *ἄφορμῶς* vocant. Hæc ille. *Idem. Ac primum Aristoteles, &c.]*

cem constituit, circa quæ versari videatur omnis quæstio.
¹ *Ὀυσίαν*, quam Flavius *essentiam* vocat: ² neque sane aliud
 est ejus nomen Latinum: ³ sed ea quæritur an sit. ⁴ *Qualita-*
tem, cujus apertus intellectus est. *Quantitatem*, quæ dupli-
 citer à posterioribus divisa est, ⁵ quam magnum, & quam
 multum sit. ⁶ Ad aliquid unde ductæ *translatio* & *compara-*
tio. Post hæc ubi, & quando: deinde facere, pati: habere,
 quod est quasi armatum esse, & vestitum esse. Novissime,
καίᾳ, quod est ⁷ compositum esse quodammodo, ut ⁸ *sedere, sta-*
re,

les, &c.] *Στοιχέια* initia, ut mundi,
 vel humor vel ignis. Vel materia. Vel cor-
 pora insecabilia. Vide Boëth. l. 2. Arithm.
 Porphyrii fragment. de x. prædic. *Piib.*

¹ *Ὀυσίαν*, quam Flavius *essentiam*.] Vi-
 dendus M. Ant. Muretus Var. lect.
 libro 15. cap. 20. pag. 1153. Lamp.
 Crit. Part. 2. Seneca Epist. 59.

² *Nec sane est aliud ejus nomen Lati-*
num.] De hoc vide lib. 2. cap. 14. &
 l. 8. c. 3. Seneca item epistola quadam
 τὸ ὄν καὶ τὴν οὐσίαν latine exprimi posse
 negat. Flavius *essentiam* seu *entiam*, dura
 quidem, sed pene sola appellatione
 usus est. Nanque substantia *οὐσία* non
 exprimit, cum aliud esse intelligamus
εἶναι, aliud *substare* & *subsistere*, quod
 Græcis *ὑπάρχειν*. Certe neque *essen-*
tia neque *substantia* Cicero unquam est
 usus, sed antiquo verbo natura locis pe-
 ne infinitis, ut lib. *Tusc. quæst.* 1. Quod
 enim omnes dicunt, Aristotelem inve-
 nisse *quintam essentiam*, ille *naturam* ap-
 pellat his verbis: Aristoteles his omni-
 bus (Platonem semper excipio) præ-
 stans & ingenio & diligentia, cum qua-
 tuor nota illa genera principiorum esset
 complexus, è quibus omnia orirentur,
 quintam quandam naturam censet esse,
 è qua sit *mens*. Ubi vocabulum hoc usur-
 pat pro *οὐσία*, non pro *φύσις*. Quod
 & divus Augustinus non ignoravit, qui
 principio 2. libri de moribus *Manichæo-*
rum ait, Nam & ipsa natura nihil aliud
 est quam id quod intelligitur in suo ge-
 nere aliquid esse. Itaque ut nos jam no-

vo nomine ab eo quod est *esse* vocamus
essentiam, quam plerunque *substantiam*
 etiam nominamus: ita veteres qui hæc
 nomina non habebant, pro *essentia* &
substantia naturam vocabant. *Idem.*

³ *Sed ea quæritur an sit.*] *Substantiam*
 latius accipit Fab. quam Aristoteles,
 ut ad ea omnia pertineat, in quibus
 quæritur de rei (ut ita dicam) existentia:
 ac secutus est etymologiam nominis,
 & quæstionis rationem. *Idem.*

⁴ *Qualitatem.*] *Qualitatem*, & qua-
 lia Cic. etiam vocat, i. quæst. Acad.
 quas Græci *ποιότητες*: quod ipsum non
 est apud Græcos vulgi verbum, sed phi-
 losophorum. Ea est autem per quam di-
 cimus *quales*, id est, certa quadam affe-
 ctione præditi. *Idem.*

⁵ *Quam magnum, & quam multum.*] *Magnitudo*
 quantitas est continua, quæ
 copulatas aliquo termino habet partes:
multitudo vero quantitas est discreta,
 cujus partes non aliquo vinculo copu-
 lantur. *Idem.*

⁶ *Ad aliquid.*] *Πεῖς π*, quod Cic.
 in Top. vertit, id quod cum aliquo con-
 fertur, ut *duplum simplicum*, *multa pauca*,
longum breve, *maius minus*. Ex quo du-
 plex emanat quæstio: comparativa, *Uter*
dux melior, *Scipio an. Annibal*; Translati-
 va, an huic in hunc sit agendi jus. *Idem.*

⁷ *Compositum esse.*] Hoc prædicamen-
 tum significat quandam corporis posi-
 tionem, & quendam situm: ut *rectum*
esse. *Idem.*

⁸ *Sedere, stare, jacere.*] Calefacere,
 stare, irasci.

re, jacere. Sed ex his omnibus prima quatuor ad status pertinere, cætera ad quosdam locos argumentorum videntur.

¹ Alii novem elementa posuerunt. ² *Personam* qua de animo, corpore, extra positis; quæritur: quod pertinere ad conjecturæ & qualitatis instrumenta video. ³ *Tempus*, quod *χρόνος* vocant, ex quo quæstio, An is quem ⁴ dum addicta est, mater peperit, servus sit natus. ⁵ *Locum*, unde controversia videtur, *An fas fuerit Tyrannum in templo occidere: an exulaverit qui domi latuit.* ⁶ *Tempus iterum*, quod *καιρός* appellant. Hanc autem videri volunt speciem illius temporis, ut æstatem, vel hyemem. ⁷ Huic subjicitur ille in pestilentia comessator. *Actum*, id est *περὶ τίνος*, quod eo referunt, *sciens commiserit, an insciens: necessitate, an casu, & talia.* *Numerum*, qui cadit in speciem quantitatis, ⁸ *An Thrasibulo triginta præmia debeantur, qui tot tyrannos sustulerit.*

Causam,

¹ *Alii novem elementa.]* Videtur hæc opinio esse Theodori. ille enim *circumstantias* appellat elementa. auctor *Fortunatianus*. Idem.

² *Personam.]* Cujus tripartitam esse volunt controversiam ex triplici bonorum genere, *corporis, animi, & extrâ positorum* sive fortuitorum. quæ ad conjecturæ probationes pertinent, quod rei factæ aut fidem adferant aut detrahant: *ad qualitatem* vero, quod animus sæpe excusat injuriam, & tam corporis quam fortunæ præsidia & adjumenta in utranque partem qualitatis valent plurimum. Sed de hoc fufe lib. 5. Idem.

³ *Tempus.]* Intelligitur autem *tempus generale*, quod nullam habet circumfinitionem: dividiturque in *præteritum, præsens, & futurum*. Vide hac de re *Fabium* libro quinto. Idem.

⁴ *Dum addicta est mater.]* *Addicti* vocantur, qui obstricti ære alieno, cum solvendo non sint addicuntur à Prætorè ad corporis servitutem, donec opera paria faciat cum accepta pecunia. Idem.

⁵ *Locum.]* Locus ut in conjectura probationum, sic in qualitate materiam præbet quæstionum, auctore *Fab. l. 5.* Idem.

⁶ *Tempus iterum, quod καιρός.]* Speciale quoddam *tempus*, id est occasionem opportune an secus agendi. quædam enim alio alioque tempore melius geruntur. Idem.

⁷ *Huic subjicitur.]* *Fortuita* est hæc *ocasio*, unde trahitur illud declamationis argumentum, de eo qui invalescente peste epulas celebrabat, & passim se vino ciboque explebat, ut crimen totum illi ex eo confletur, quod per occasionem alienæ calamitatis ipse luxu diffluet, itaque pestem invexisse & auxisse crederetur. Vide lib. 5. de locis argumentorum. Idem.

⁸ *An Thrasibulo.]* Lacedæmonii Atheniensibus superatis, triginta prætores imposuerunt, qui tyrannidem occuparunt, & à Thrasibulo sublati sunt: is tamen duntaxat corona oleagina donatus est. vide Justinum. Idem.

O 3

x *Causam.]*

¹ *Causam*, cui plurimæ subjacent lites, quoties factum non negatur, sed quia justa ratione sit factum, defenditur. *Τέρον*, cum id quod alio modo fieri licet, alio dicitur factum: hinc est *adulter loris casus, vel fame necatus*. Occasionem factorum, quod est apertius, quam ut vel interpretandum, vel exemplo sit demonstrandum: tamen *ἀφορμῶς ἔργων* vocant. Hi quoque nullam quæstionem extra hæc putant. Quidam detrahunt duas partes, *numerum & occasionem*: & pro illo quem dixi actu, subjiciunt res, id est *περίγυρα*. Quæ ne præterisse viderer, satis habui attingere. ² Cæterum his nec status satis ostendi, nec omnes contineri locos credo: quod apparebit diligentius legentibus, quæ de utraque re dicam. Erunt enim plura multo, quam quæ his elementis comprehenduntur. ³ Apud plures auctores legi placuisse quibusdam, unum omnino *statum esse conjecturalem*. Sed quibus placuerit, neque illi tradiderunt, neque ego usquam reperire potui. Rationem tamen hanc secuti dicuntur, quod res omnis ⁴ signis colligeretur. ⁵ quo modo licet qualitatis quoque solum statum faciant: quia ubique qualis sit cujusque rei natura, quæri potest. Sed utrocinque modo sequitur summa ⁶ confusio. ⁷ Neque interest unum quis statum faciat,

¹ *Causam.*] Huc pertinent omnes quæstiones causarum, in quibus jure factum defendimus. sed de his omnibus fusius *Fabius lib. 5.* de locis argumentorum. *Idem.*

² *Cæterum his.*] Communi utitur reprehensione, eamque breviter concludit. *Idem.*

³ *Apud plures.*] Nunc enumerat varias opiniones de statuum numero: quibus expositis quid ipse sentiat explicabit. *Idem.*

⁴ *Signis colligeretur.*] *Signum locus est conjecturalis.* est enim nota quædam quæ sub sensum cadit, & ex se aliquid indicat. hi autem signa accipiunt pro quacunque verisimili probatione, aut etiam necessaria, quæ in omnibus statibus re-

peritur. *Idem.*

⁵ *Quo modo licet.*] L. Valla codex habet, *Quo modo licet qualitatis, &c.* quæ lectio communior est. Reprehendit autem opinionem superiorem ab absurdo. *Idem.*

⁶ *Confusio.*] Sive enim conjecturam, sive qualitatem solam, magna quædam oriatur obscuritas, quia distingui in tot species quæstionum non possunt. *Idem.*

⁷ *Neque interest.*] Quemadmodum si nullus esset status definitus, labi nemo posset eo eligendo, cum fortuito obtigisset: ita si unum esse dicis, omnes similes facis causas, neque proinde errare poteris. naturam enim ducem sequeris. *Idem.*

I Con-

faciat, an nullum, si omnes causæ sint conditionis ejusdem. ¹ *Conjectura* dicta est à conjectu, id est directione quadam rationis ad veritatem: unde etiam somniorum atque ominum interpretes *conjectores* vocantur. Appellatum tamen est hoc genus varie, sicut in sequentibus apparebit. ² Fuerunt qui duos status facerent: Archidemus *conjecturalem*, & *finitivum*, exclusa *qualitate*, quia sic de ea quæri existimabat quid esset iniquum, quid injustum, quid dicto audientem non esse: quod vocat, ³ de eodem & alio. Hinc diversa sententia eorum fuit, qui duos quidem status esse voverunt, sed unum *inficiale*, alterum *juridiciale*. Inficialis, quem nos dicimus *conjecturalem*, cui ab inficiando nomen alii in totum dederunt, alii in partem, quia accusatorem conjectura, reum inficiatione uti putaverunt. *Juridicialis* est qui ⁴ *δικαιολογικός* Græce dicitur. Sed quemadmodum ab Archidemo *qualitas* exclusa est, sic ab his repudiata *finitio*. ⁵ nam subjiciunt eam juridiciali: quærendumque arbitrantur, justumne sit sacrilegium appellari quod objiciatur, vel furtum vel amentiam. Qua in opinione ⁶ Pamphilus fuit: sed *qualitatem* in plura partitus est: plurimi deinceps, mutatis tantum nominibus, in rem de qua non constet, in rem de qua constet. Nam est verum, nec aliter fieri potest, quam ut aut certum sit factum esse quid, aut non sit. Si non est certum, conjectura sit: si certum est,

¹ *Conjectura.*] Quia status princeps est *conjectura*, unde ejus nomen trahatur, exponit: nempe à *conjectu*, qui est agitatio mentis solers ad veritatem signis eliciendam. De hoc vero fuse paulo post. *Idem.*

² *Fuerunt qui, &c.*] Pergit enumerare varias de numero statuum sententias. *Idem.*

³ *De eodem & alio.*] De eodem & alio appellamus, quando quid differentie sit inter res aliquas aut similitudinis, adjectis proprietatibus explicamus. *Idem.*

⁴ *Δικαιολογικός.*] Quia qui illo statu contendit, jura sua allegat. ita enim appellatur *δικαιολογία*. *Idem.*

⁵ *Nam subjiciunt.*] Non putant simpliciter quæri de facti appellatione oportere, sed annectendam *qualitatem*, ut fiat juridicialis mixtus. *Idem.*

⁶ *Pamphilus.*] Aut hic pictor fuit, sed idem (ut docet *Plinius*) doctissimus: aut pictoris Pamphili gentilis, unde à *Cicer.* I. *de Oratore* irridetur, quod in infulis artem rhetoricam scripserit. *Idem.*

est, reliqui status. Nam idem dicit Apollodorus, quum quæstionem aut in rebus extra positis, quibus conjectura explicatur, aut in nostris opinionibus existimat positam: quorum illud *παραγμωλικόν*, hoc *ᾧ ἐννοίας* vocat. Idem, qui *ἄπορον* & *προληπτικόν* dicunt, quo dubium & præsumptum significatur, de quo liquet. Idem Theodorus, qui de eo an sit, & de accidentibus ei quod esse constat, id est *ᾧ ἐπίστας* καὶ *συμβεβηκότων* existimat, quæri. Nam in his omnibus prius genus conjecturam habet, sequens reliqua. Sed hæc reliqua Apollodorus duo vult esse, *qualitatem*, & de nomine, id est finitivam: Theodorus, quid, quale, quantum, ad aliquid. ² Sunt & qui de eodem, & de alio, modo qualitatem esse, modo finitionem velint. In duo & Posidonius dividit, *vocem*, & *res*. In voce quæri putat an significet ³ quid, quam multa, quomodo: in rebus conjecturam, quod ⁴ κατ' αἰσθησιν vocat: & qualitatem: & finitionem, cui nomen dat ⁵ κατ' ἐννοίαν: & ad aliquid. ⁶ Unde & illa divisio est, alia esse scripta, alia inscripta. Celsus Cornelius duos & ipse fecit status generales, an sit, quale sit. Priori subjecit finitionem, ⁷ quia æque quæritur an sit sacrilegus qui nihil

1 *In rebus extra positis.*] Res extra positas vocat, *circumstantias*, *signa*, *tabulas*, *testimonia*, quæ primas habent in omni conjectura, quæque extrinsecus assumuntur ad conjecturæ probationem. Res positas in nostris opinionibus, dicit, quia in opinione iudicum est positum, debeatne hoc sic appellari, aut iustum existimari. *Idem.*

2 *Sunt qui de eodem.*] Cicero quoque hac in re est varius. nam in *Part.* idem & aliud subjecit finitioni: in *Topicis* vero, qualitati: ac si propriis notis & tanquam definitione differentiam aut similitudinem colligas, merito ad definitionem redigetur: sin autem accidentibus, ad qualitatem, de hoc autem fusius *lib. 7. Fab.* *Idem.*

3 *Quid, quam multa, quomodo.*] Sub voce quærendi, *formam*, quæ ab Aristo-

tele in Posterioribus, quid est, vocatur, comprehendit. Primum autem efficit *scriptum* & *voluntatem*. nam quæ voluntas sit legis & significatio, quæritur: secundum efficit *ambiguitatem*, quando verba in plures intellectus possunt trahi: tertium *ratiocinationem*. nam illic quæritur quomodo quod scripto comprehensum non videtur, à scripto significetur. *Idem.*

4 *Κατ' αἰσθησιν.*] Forte, quod facti probatio signis in sensum venientibus peragatur. unde secundum sensum *status* dicitur *conjecturalis*. *Idem.*

5 *Κατ' ἐννοίαν.*] Quod rationis vi & cogitationis probetur. *Idem.*

6 *Unde & illa divisio.*] Scripti, *legales* dicuntur: non scripti, *conjectura*, *qualitate* & *finitione* terminantur. *Idem.*

7 *Quia æque.*] Quia utrobique negatio:

nihil se sustulisse de templo dicit, & qui privatam pecuniam confitetur sustulisse. Qualitatem, in rem & scriptum dividit. Scripto, quatuor partes legales, exclusa translatione: quantitatem ¹ & mentis quaestionem, conjecturae subjecit. Est etiam alia in duos dividendi status ratio, quae docet aut de substantia controversiam esse aut de qualitate: ipsam porro ² qualitatem aut in summo genere consistere, aut in succedentibus. De substantia est conjectura. Quaestio enim tractatur rei, an facta sit, an fiat, an futura sit. Interdum etiam mentis: idque melius, quam quod iis placuit qui statum eundem facti nominaverunt, tanquam de praeterito tantum, & tantum de facto quaereretur. Pars qualitatis quae est de summo genere, raro in iudicium venit: quale est, ³ *id ne sit honestum, quod vulgo laudatur*. Succedentium autem aliae de communi appellatione, ut *sine sacrilegus, qui pecuniam privatam ex templo furatus est*. Aut de re denominata, ubi & factum esse certum est, nec dubitatur quid sit quod factum est. Cui subjacent omnes de *honestis, justis, utilibus*, quaestiones. His etiam caeteri status contineri dicuntur, ⁴ quia & quantitas modo ad conjecturam referatur, ut ⁵ *majorne*

tio: perfecta quidem in conjectura, in definitione quadantenus, nempe quoad facti illud nomen esse incipiamur. Celsus item finitionem conjecturae subjecit, quod videret nonnullas finitiones ad conjecturam accedere, eandemque in omnibus rationem esse existimaret. Est autem duplex quaerendi per finitionem forma seu ratio: una, cum quid sit res quaeritur, ut, *quid est homo?* Altera cum finitionem ipsam quaerimus, ut, *an homo sit animal rationale, mortale*: & hoc conjectura tractatur, prius vero nunquam ad eam accedit. *Idem.*

¹ *Et mentis quaestionem.*] Fabius quoque libro septimo duplicem facit conjecturam: alteram *rei*, alteram *mentis*, cum quaeritur quo animo fecerit. *Idem.*

² *Qualitatem aut in summo genere, &c.*] *Qualitas de summo genere* sive infinita est,

quando in universum qualis sit cujusque rei natura & forma, quaeritur. quaestiones autem haec vix in iudicium veniunt, interdum tamen in deliberationem: certe à philosophis fere solis tractantur.

Qualitas autem de succedente genere seu finita est, cum de rebus superiori subiectis particularius quaeritur, ut de utili, iusto, honesto. haec quaestiones cadunt in deliberationem & iudicia frequenter. De hac autem divisione *Fabius lib. 7. Idem.*

³ *Id ne sit honestum.*] Qua in re Stoici diligenter differunt contra Cyrenaicos. *Idem.*

⁴ *Quia & quantitas modo, &c.*] De his vide fusius apud *Fab. lib. 7. Idem.*

⁵ *Majorne sol, &c.*] Nam mathematici ajunt undeviginti partibus majorem esse terra solem: *Epicurus* vero tantum esse

jorne Sol quam terra: modo ad qualitatem, *quanta poena quempiam quantove premio sit affici justum*: & ¹ translatio versetur circa qualitatem, & definitio pars sit translationis. quin & contrariae leges, & ratiocinativus status, id est syllogismus, & plerunque scripti & voluntatis, æquo nitantur: nisi quod hic tertius aliquando conjecturam accipit, quid senserit legis constitutor: ambiguitatem vero semper conjectura explicari necesse sit: quia cum sit manifestum verborum intellectum esse duplicem, de sola quaeritur voluntate. A plurimis tres sunt facti generales status, quibus & ² Cicero in oratore utitur, & omnia quæ aut in controversiam aut in contentionem veniant, contineri putat, ³ *Sitne, quid sit, quale sit*: quorum nomina apertiora sunt quam ut dicenda sint. Idem Patrocles sentit. Tres fecit & M. Antonius, his quidem verbis, *Pauca res sunt, quibus ex rebus omnes orationes nascuntur, factum, non factum: jus, injuria: bonum, malum*. ⁴ Sed quoniam quod jure dicimur fecisse, non hunc solum intellectum habet, ut lege, sed illum quoque, ut juste fecisse videamur: secuti ⁵ Antonium apertius voluerunt eosdem status distinguere. Itaque dixerunt *conjecturalem, legalem, juridicalem*: qui & ⁶ Virgilio placent. Horum deinde fecerunt species, ita ut ⁷ legali subjicerent finitionem, & alios qui ex scripto dicuntur: legum

esse quantum nobis videretur. *Anaximander* apud Plutarchum, solem æqualem facit terræ, circuitum vero ejus quo vehitur, septies & vicies esse majorem. conjecturalis itaque erit quaestio. *Idem.*

¹ *Translatio versetur, &c.*] Quia quaeritur justumne sit hac de causa rectam litis intentionem eludi. *Idem.*

² *Cicero in Oratore.*] Etiam in *lib. de Oratore ad Q. fratrem*. *Idem.*

³ *Sitne, quid sit, quale sit.*] Cicero libro 2.

⁴ *Sed quoniam.*] Quia enim cum dico, *jure feci*, non tamen lege licere dico, ideo Antonium secuti, inter jus

& injuriam, bonum & malum ut discrimen statuerent, primum statum conjecturalem: alterum, quo lege nitimur, *legalem*: tertium, quo rationis vi bonum esse contendimus, *juridicalem* nominaverunt. *Turneb.*

⁵ *M. Antonius.*] Eo opinor libro quem imperfectum inchoatumque reliquit. *Idem.*

⁶ *Virgilio.*] Item Cornificio in rhetor. ad Herennium. *Virgini* autem crebra est mentio apud Quintilianum & Plinium juniorem. *Idem.*

⁷ *Legali subjicerent fin.*] Quia in definitione vocabula scripti sunt explicanda. *Idem.*

gum contrariarum, quæ ἀντινομία dicitur: & scripti, & sententiae vel voluntatis, id est κατὰ ῥητόν, καὶ διάνοιαν: & μετέληψιν, quam nos varie *translativam*, *transsumptivam*, *transpositivam* vocamus: συλλογισμὸν, quem accipimus *rationativum*, vel *collectivum*: ambiguitatis, quæ ἀμφιβολία nominatur: quos posui, quia & ipsi à plerisque status appellantur, quibusdam legales potius quaestiones eas dici placuit. Quatuor fecit Athenæus. προτροπικῶς εἶσιν, vel παροινετικῶς, id est *exhortativum*, qui ³ *suasoria* est proprius. ⁴ συντελικῶς, qua *conjecturam* significari, magis ex his quæ sequuntur, quam ex ipso nomine apparet ὑπαλλακτικῶς. ea finitio est, ⁵ *mutatione* enim nominis constat. Juridicalem, eadem appellatione Græca, qua cæteri, usus. Nam est (ut dixi) multa in nominibus differentia. Sunt qui ὑπαλλακτικῶς translationem esse existiment, secuti hanc ⁶ *mutationis* significationem. Fecerunt alii totidem status, sed alios, *an sit, quid sit, quale sit, quantum sit*: ut ⁷ Cæcilius & Theon. ⁸ Aristoteles in rheto-

1 *Ipsi à plerisque status appellantur.*] Nam status scripti à rationalibus oriuntur, & ad rationales reducuntur: peculiarem tamen habent tractatum, ut videantur potius esse quaestiones speciales à statibus ortæ, quam status: quo nomine Fortunatianus libro tertio eas appellat, ab inventore νομικῆς, à nobis *legales* dici asserens. *Idem.*

2 Παροινετικῶς.] Παρορμητικῶς. P.

3 *Suasoria.*] Quemadmodum ex Hermogene colligit Trapezuntius, statum negotiale proprium fecit *suasoria* causæ. *Turneb.*

4 Συντελικῶς.] Sic fortasse, quia contracta & coeuntia argumenta sive signa ex quibus conjectura petitur, profunt, ut docebit *lib. 5. cap. 9.* & quod per se non sufficit, cæteris adjunctum, testimonii loco dicitur. συντελεῖν enim *proficere & ad summam conferre* significat.

5 *Mutatione enim nominis constat.*] Quia nomen quod intenditur ab actore,

à reo mutatur, & ejus loco aliud substituitur, ut, *concedo furtum esse, sacrilegium nego. Idem.*

6 *Mutationis significationem.*] Quia in translatione aut judicem, aut actorem, aut tempus, aut actionem mutamus. ὑπαλλάττειν autem *mutare* est. *Idem.*

7 *Cæcilius & Theon.*] De Cæcilio dictum est ante: Theon vero hic est, cujus adhuc circumferuntur progymnasmata rhetorica. *Idem.*

8 *Aristotel. in Rhet.*] *Lib. 1. cap. 3.* sub oratoris materia status intelligens, tria subdit omnibus causarum generibus, *veritatem*, quam existimat esse in propositionibus de possibili, contingenti & necessario, in quibus per conjecturam quaerimus sitne res vera quæ facta dicitur. Deinde *justa & injusta*, quæ ille petenda & fugienda vocat pro facti conditione: in quibus qualitas est. Quaestiones deinde de eodem & alio (ὅτι πῶς & ἕτερος) in quibus quam multum & quam magnum quaeritur, quæ

rhetoricis etiam sic omne opus dividit, in veritatem, & petenda ac fugienda, quod est suavioria: & eodem atque alio partiendo ad hoc pervenit, ut, *an sit, quid, quale, quantum, & quam multum sit*, quærendum putet. Quodam tamen loco finitionis quoque vim intelligit, quo dicit quædam sic defendi, ¹ *Sustuli, sed non furtum feci: Percussi, sed non injuriam feci.* ² Posuerat & Cicero in libris rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis: ut in facto conjectura, in nomine finitio, in genere qualitas: in actione jus intelligeretur. Juri subjecerat translationem. Verum hic legales quoque quæstiones alio loco ³ tractat ut species actionis. ⁴ Fuerunt qui facerent ⁵ quinque, *conjecturam, finitionem, qualitatem, quantitatem, ad aliquid.* ⁶ Theodorus quoque (ut dixi) iisdem generalibus capitibus utitur, *an sit, quid sit, quale sit, quantum sit, ad aliquid.* Hoc ultimum maxime in comparativo genere versari putat: quoniam melius ac pejus, majus & minus, nisi alio relata non intelliguntur. Sed in illas quoque translativas, ut supra significavi, quæstiones incidunt, an huic jus agendi sit, vel facere aliquid conveniat, an contra hunc, an hoc tempore, an sic. Omnia enim

quæ quantitatis sunt species. Alio deinde loco *definitionem* enumerat, ita ut cum Cæcilio & Theone consentire videatur. *Idem.*

¹ *Sustuli, sed non.]* Οἷον λαθεῖν μὲν, ἀλλὰ ἔκλεψαι. καὶ παρὰ τὴν πρῶτην ἐγν, ἀλλ' ἔχ' ὑβρίσσει, & quæ sequuntur. *Idem.*

² *Posuerat & Cicero.]* Cicero lib. de *Inventione* quatuor videtur status posuisse, ob idque hic inter eos à Fabio numerari qui quatuor fecere. differt tamen à superioribus, quod *quantitatis* aut exhortativi loco, nunc *translationem*, nunc *actionem* ponit, & sub ea quæstiones omnes legales, ut in *Partitionibus.* *Idem.*

³ *Tractat ut species actionis.]* *Actionem* paulo latius accipimus, ut jus agendi significet, & legis actionem. ac tum

legis & juris adjumento petitionem summovebimus, *translatio* erit: cum vero ex præscripto legum & juris actionem intendemus, & apud judicem rem petemus, *status legales* orientur. *Idem.*

⁴ *Fuerunt qui facerent quinque.]* Hi tribus illis vulgaribus, *an sit, quid sit, quale sit*, adjungunt *quantitatem*, & ad *aliquid*: ignorantes hæc posse ad *qualitatem* referri. *Idem.*

⁵ *Quinque.]* In *partitione.*

⁶ *Theodorus.]* Theodorum ante inter eos recensuit, qui duos status facerent, qui quæstiones omnes in his versari ait, *an sit*, & *accidentibus ejus*: nunc inter eos qui quinque ponunt status, quoniam *accidentia* in quatuor generales quæstiones dividebat, *quid sit, quale, quantum, ad aliquid.* Turneb.

τ *Alii*

enim ista referri ad aliquid necesse est. ¹ Alii sex status putant: *conjecturam*, quam ² *γένεσιν* vocant, & *qualitatem*: & *proprieta-tem*, id est ³ *ιδιότητι*, quo verbo finitio ostenditur: & *quantitatem*, quam ⁴ *ἀξίαν* dicunt: & ⁵ *comparationem*: & *translationem*, cujus ⁶ ad hoc novum nomen inventum est *μετέστασις*. novum inquam in statu, alioqui ab Hermagora inter species juridiciales usitatum. ⁷ Aliis septem esse placuit: à quibus nec translatio, nec quantitas, nec comparatio recepta est: sed in horum trium locum subditæ quatuor legales, adjectæque tribus illis rationalibus. Alii pervenerunt usque ad octo, translatione ad septem superiores adjecta. A quibusdam deinde divisa ratio est, ut status rationales appellarent, quæstiones (quemadmodum supra dixi) legales. In illis de re, in his de scripto quæreretur. Quidam in diversum hos status esse, illas quæstiones maluerunt. ⁸ Sed alii rationales tres putaverunt, *an sit, quid sit,*

¹ *Alii sex.*] Hi ad quinque superiores translationem constituunt generale caput, quam Theodorus partem fecit quæstionum *ad aliquid*. Idem.

² *Γένεσιν*] Qua quæritur de origine seu effectu, *factumne sit, & à quo*. Idem.

³ *Ιδιότητι*.] Fortunatianus, Altera rationalis est quæstio, quam Hermagoras *finem* vocat, Theodorus *ιδιότητι*, id est *de proprietate*: quidam *quid sit*, nonnulli de eodem & altero, *ἢ ἢ ἐτέρῃ*. hæc enim definitioni attribuitur, quod nimirum definitio ita rem exæquare debet, ut nec se latius extendat, nec angustius contrahatur. Idem.

⁴ *Ἀξίαν*.] Quia cum quantitate est, ut ostendatur *rei dignitas vel indignitas*, & similia, quo fere omnes quantitatis quæstiones in civili disputatione susceptæ referuntur. Idem.

⁵ *Comparationem*.] *Ad aliquid*. Idem.

⁶ *Ad hoc*.] Præter hoc quod prius ab aliis vocaretur *μετέστασις*, essetque non status, sed pars juridicialis status,

& assumptivæ qualitatis species una, & relatio criminis ab Hermogene vocatur: primum novo nomine *μετέστασις* dicta est, ut inter status poneretur. Alii tamen hic *μετέληψις* legi malunt, quod sic ab Hermogene vocetur, qui Hermagoram nobis proxime expresse- rit. Idem.

⁷ *Alii septem esse placuit.*] Tres consuetos, qui *rationales* appellantur, quod eorum quæstiones extra scriptionem positæ, in rationis usum veniunt: & quatuor legales. Qui octo faciunt, his septem *translationem* addunt. Idem.

⁸ *Sed alii rationales.*] Rationales status nonnulli faciunt duos, *an sit, & quale*: alii tres, *quid sit* addentes. Hermagoras quatuor, tribus his *qualitatem* subjungens. Quam dividit in *rem & personam*. in *negotialem & judicialem*: has quatuor speciales facit, & quatuor primis generalibus subiectas. In eadem est opinione Fortunatianus, ac quatuor rationales facit, ut libenter solet imitari Hermagoram. Idem.

fit, quale sit: Hermagoras solus quatuor, *conjecturam*, *proprieta-
tatem*, *translationem*, *qualitatem*, quam per accidentia,
id est *κατὰ συμβεβηκότα* vocat, hac interpretatione, an illi ac-
cidat viro bono esse, vel malo. Hanc ita dividit, de appe-
tendis & fugiendis, quæ est pars deliberativa. De perso-
na, ea ostenditur laudativa. ¹ Negotialem quam *πραγματικὴν*
vocat, in qua de rebus ipsis quæritur remoto personarum
complexu, ut, *Sitne liber* ² *qui est in assertione*: ³ *an divitiæ su-
perbiam pariant*: *an justum sit quid*, *an bonum sit*. Juridicialem,
in qua fere eadem, sed certis destinatisque personis quæ-
rantur: *an ille juste hoc fecerit vel bene*. Nec me fallit, in pri-
mo Ciceronis rhetorico aliam esse ⁴ loci negotialis inter-
pretationem, cum ita scriptum sit, *Negotialis est*, in qua
quid juris ex civili more & æquitate sit, consideratur: cui
diligentiæ ⁵ præesse apud nos jurisconsulti existimantur.
Sed quod ipsius de his libris iudicium fuerit, supra dixi.
Sunt enim velut regestæ in hos commentarios, quas adole-
scens deduxerat ⁶ scholæ: & si qua est in his culpa, traden-
tis est: sive eum movit, quod Hermagoras prima in hoc
loco posuit exempla ex quæstionibus juris, sive quod Græci
⁷ *πραγματικὸς* vocant juris interpretes. Sed Cicero quidem
his pulcherrimos illos de oratore substituit, ideoque cul-
pari

¹ *Negotialem.*] *Negotialis status* secun-
dum Hermagoram est, cum de negotio
quæritur, quale tandem sit, remotis
personarum circumstantiis: secundum
Hermogenem, status est qualitatis de
futuro, ut, *agendumne aliquid, an non?*
Idem.

² *Qui est in assertione.*] *Assertio* est
iudicium de alicujus libertate constitu-
tum: ut si quis statu liber in jus vocare-
tur, ut in servitutem assereretur. *causa*
vero *liberalis* vocatur. Idem.

³ *An divitiæ superbiam pariant.*] So-
let enim opulentiæ comes esse insolentia
& fastus. quod & philosophi tra-
diderunt. Idem.

⁴ *Loci.*] Vocem *loci*, quidam tollunt.
Lib. I. de Invent.

⁵ *Præesse apud nos, &c.*] Nam Romæ
jurisconsulti de jure responsa dabant,
ac si aliquis civis quidpiam esset acturus,
illos consulebat an fieri posset ex more
civili & æquitate. Turneb.

⁶ *Scholæ.*] Scholæ hic ut Cic. Tusc.
quæst. lib. I. *pro disputationibus accipe*:
itaque digere, *sunt e. v. scholæ regestæ in*
b. com. quas s. scholas, adolefc. dedu-
xerat.

⁷ *Πραγματικὸς* vocant.] *Pragma-*
tici sunt apud Græcos, ut *jurisconsulti*
apud Latinos, qui advocatis juris ra-
tionem olim suppeditabant, formulas
& actiones illis explicabant. De his vide
lib. I2. Fab. & Budæum in *Post. annota-*
tionibus in Pandectas. Turneb.

pazi tanquam falsa præcipiat, non potest. Nos ad Hermogoram. ¹ *Translationem* hic primus omnium tradidit, quam semina ejus quædam citra nomen ipsum ² apud Aristotelem reperiuntur. ³ Legales autem quæstiones has fecit, scripti & voluntatis (quam ipse vocat *κατὰ ἦντόν*, καὶ ὑπερ-*ἔαιρεσιν*, id est dictum, & ⁴ exceptionem: ⁵ quorum prius ei cum omnibus commune est, exceptionis nomen minus usitatum) ratiocinativum, ambiguitatis, legum contrariarum. ⁶ Albutius eadem divisione usus, detrahit translationem, subjiciens eam juridiciali. In legalibus quoque quæstionibus nullum putat esse qui dicatur *ratiocinativus*. ⁷ Scio plura inventuros adhuc qui legere antiquos studiosius volent: sed ne hæc quoque exceßerint modum, vereor. Ipse me paulum in alia quam prius habuerim opinione, nunc esse confiteor. Et fortasse tutissimum erat famæ modo studentis, nihil ex eo mutare, quod multis annis non sensissem modo, verumetiam approbassem. ⁸ Sed non sustineo esse conscius mihi dissimulanti, in eo præsertim opere, quod ad bonorum juvenum aliquam utilitatem componimus, in ulla

¹ *Translationem hic primus.*] Cicero idem lib. I. de Invent. testatur: Hujus, inquit, constitutionis Hermagoras inventor existimatur esse, non quia non sint usi ea veteres oratores sæpe multi, sed quia non animadverterint artis scriptores superiores, neque retulerint in numerum constitutionem, &c. Idem.

² *Apud Aristotelem.*] In *rheticis ad Theodecen*. Idem.

³ *Legales.*] Item Fortunatianus lib. I. ex Hermagora tradit 4. legales status. Idem.

⁴ *Exceptionem.*] *Exceptionem* posuit pro voluntate, quia quando contra scriptum dicimus, ex factis plerisque & exemplis colligimus exceptiones adversus scriptum. Idem.

⁵ *Quorum prius.*] *ἦντόν* proscripto dicere, commune est omnibus: pro voluntate, quæ aliis *ἀδύνοτα* dicitur, ὑπε-

ἔαιρεσις vox est Hermagoræ peculiaris. Idem.

⁶ *Albutius.*] Hic distat ab Hermagora, quod *translationem* ex rationalibus quæstionibus semovet, & subjungit legalibus, sub qualitate complexus: à legalibus vero *ratiocinationem* tanquam supervacuum removel. Quod & Cic. 2. de Orat. & in *Partitionibus* quoque facere videtur. Idem.

⁷ *Scio plura inventuros.*] Post longam enumerationem opinionum, quid ipse sentiat exponit: sed cum ab ea opinione quam per viginti annos defenderat, nunc desciscat, utitur procatasceue, & merito se palinodiam canere posse indicat. Idem.

⁸ *Sed non sustineo, &c.*] Hellenismus est, cujus meminit Budæus duobus locis commentariorum Græcorum. Idem.

1 Hippo-

ulla parte iudicii mei. Nam & ¹Hippocrates clarus arte medicinae, videtur honestissime fecisse, qui quosdam errores suos ne posterii errarent, confessus est. Et ²M. Tullius non dubitavit aliquos jam editos libros aliis postea scriptis ipse damnare, sicut ³Catulum atque Lucillum, & hos ipsos de quibus modo sum locutus, artis Rhetoricae. Et enim *supervacuum foret in studiis longior labor, si nihil liceret melius invenire praeteritis.* Neque tamen quicquam ex his quae tum praecipi, supervacuum fuit: ad easdem enim particulas haec quoque quae nunc praecipiam, revertentur. Ita neminem didicisse poeniteat. Colligere tantum eadem, ac ⁴disponere paulo significantius conor. Omnibus autem satisfactum volo. non me haec serius demonstrare aliis, quam mihi ipse persuaserim. ⁵Secundum plurimos auctores servabam treis rationales status, *conjecturam, qualitatem, finitionem*, unum *legalem*. Hi mihi status generales erant. Legalem in quinque species partiebar, scripti & voluntatis, legum contrariarum, collectivum, ambiguitatis; translationis: ⁶nunc quartum ex generalibus intelligo posse removeri.

¹ Hippocrates.] Hippocrates, ut est lib. ἐπιδημιῶν ε, in cuiusdam curatione qui lapide percussus fuerat in syncipite, se deceptum fuisse scribit ex ratione futurarum capitis. Quod etiam meminit Celsus lib. 8. cap. 4. De futuris se deceptum esse, Hippocrates memoriae prodidit, more magnorum virorum, & fiduciam magnarum rerum habentium. Nam levia ingenia, quia nihil habent, nihil sibi detrahunt. Magno ingenio, multaque nihilominus habituro convenit etiam veri erroris simplex confessio, praecipue in eo ministerio, quod utilitatis causa posteris traditur, ne qui decipiantur eadem ratione qua quis deceptus est. Idem.

² M. Tullius.] Lib. epist. ad Atticum 13.

³ Catulum.] Cicero primum duos libros Academicarum quaestionum scripserat, quos Catulo & Lucullo dicaverat:

eosdem postea amplificavit, & in quatuor est partitus, ad Varronem Atticumque transferens. De qua & sic Cicero lib. 13. epist. ad Atticum: Ergo illam ἀναδημιχὴν, in qua homines nobiles illi quidem, sed nullo modo philologi minus acute loquuntur, ad Varronem transferamus. et enim sunt ἀπιοχηα, quae iste valde probat. Catulo & Lucullo alibi reponeamus. Idem alibi, Totam Academiam ab hominibus nobilissimis abstuli, transfuli que ad nostram sodalem, & ex duobus libris contuli in quatuor. grandiores sunt omnino quam erant, &c. q. seq. Turneb.

⁴ Disponere.] Ἀνατιζαδῆ.

⁵ Secundum plurimos.] Haec est antiqua Fabii sententia. Turneb.

⁶ Nunc quartum ex, &c.] Cum Fabius conjecturam, finitionem, & qualitatem dixisset, non debuit addere statum legalem ut generalem, quia status legales ad conjecturam, finitionem, & qua-

veri. ¹ Sufficit enim prima divisio, qua diximus alios rationales, alios legales esse: ² ita non erit status, sed quaestionum genus: alioqui & rationalis status esset. Ex his etiam quos speciales vocabam, ³ removi *translationem*: frequenter quidem, sicut omnes qui me secuti sunt, meminisse possunt, testatus, & in ipsis etiam illis ⁴ sermonibus me nolente vulgatis, hoc tamen complexus, vix in ulla controversia translationis statum posse reperiri, ut non & alius in eadem recte dici videretur: ideoque à quibusdam eum exclusum. Neque ignoro multa transferri, cum in omnibus fere causis, in quibus ⁵ cecidisse quis formula dicitur, ⁶ hæc sint quaestiones, *an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere, & si* qua sunt talia: sed

qualitatem reducuntur: quia tamen specialem quendam habent tractatum & proprium, idcirco status speciales sunt & quaestiones. *Idem.*

¹ *Sufficit enim prima divisio.*] Ita dividere oportet, ut dicamus *statum omnem esse in scripto aut re*, quæ tamen referantur ad *conjecturam, finitionem, & qualitatem*: ita cum conjecturam, finitionem & qualitatem dixeris, si legalem statum addas, peccaveris, quia conjectura modo status est rationalis, modo legalis. *Idem.*

² *Ita non erit status.*] Id est, legale nomen non significabit unum certum statum: alioqui hæc dictio rationalis status esset, & unum quendam statum auribus redderet. Itaque cum quaestiones omnes recte divisæ sint in *rationales*: rationale quaestionis genus non facimus statum, ergo legale etiam potius quaestionis genus quam status debet existimari. *Idem.*

³ *Removi translationem.*] *Translationis statum* esse supervacaneum Fabius docet. nam *statum* appellat, quod totam controversiam explicat. itaque non est in prima quaestione consistendum, si rem totam satis non explicat sine rationibus. illic enim status est in judicatio-

ne. Contra sentit Hermagoras referente Fortunatiano *lib. 3.* item Trapezuntius *lib. 1. & 2.* Cicero certe inter praecursorias quaestiones numerat: nec tamen dissimulat in tractatu praecipue qualitatis includi, quia jus agendi etiam sit qualitas. At Cicero primam respiciebat quaestionem: Fabius, quod ante dixi, ulterius pergendum putat, nec in illa prima & lata quaestione pedem esse figendum. *Idem.*

⁴ *Sermonibus illis.*] Duobus rhetoricæ libris, de quibus in praefatione totius operis meminit. *Idem.*

⁵ *Cecidisse formula.*] Hujusmodi erat ratio juris apud Romanos, ut si quis male actionem intenderet, aut plus peteret quam deceret, causam perderet, quod Latine dicitur *formula cadere, & causa cadere*. ideoque in his ad translationem confugere cogebantur. *Idem.*

⁶ *Hæc sint quaestiones.*] Cicero *1. de Inventionem*: At cum causa ex eo pender, quod non aut is agere videtur quem oportet, aut non cum eo quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua poena oportet, *translativa* dicitur *constitutio*, quia actio translationis & commutationis indigere videtur. *Idem.*

sed personæ, tempora, actiones, cæteraque propter aliquam causam transferuntur, ita non est in translatione quæstio, sed in eo propter quod transferuntur. ² Non debes apud Prætorem petere ³ fideicommissum, sed apud consules: ⁴ major enim prætoriam cognitionem summa est. quæritur *an major summa sit*: facti controversia est. Non licet tibi agere mecum: ⁵ cognitor enim fieri non potuisti. iudicatio est, *an potuerit*. Non debuisti ⁶ interdicere, sed petere: an recte interdictum sit, ambigitur. Quæ omnia succedunt legitimis quæstionibus. ⁷ An non præscriptiones,

1 *Sed persona.*] Nam actionem in personam aliam transferimus, aut in tempus aliud dilationem petimus, aut alia formula iudicium à Prætore dictari volumus: non id temere postulantes, sed ob certam aliquam interpositam causam: ad quam nisi petitor aliquid opponit, litem non habet. quamobrem non erit disceptandum *de translatione*, id est de mutanda actione, quod initio tantum ponitur, sed de ea quæstione quæ causam continet, propter quam mutari genus actionis postulamus. *Idem*

2 *Non debes apud Prætorem.*] Translatio. *Major enim prætoriam, &c.*] Ratio propter quam transfertur. *Facti controversia est.*] Id est, status conjectura. Cum si in translatione 90 esset juris fuerit controversia futura. *Non licet.*] Translatio. *Cognitor enim, &c.*] Rogatio. *An potuerit.*] Status finitio. *Non debuisti interd.*] Translatio. *An recte interd.*] Non enim possides. an possideat ambigitur. *Ambigitur.*] Status qualitas. *Pithæus.*

3 *Fidei commissum.*] Exemplum ponit. Fidei autem commissum hæreditas est & pecunia, quæ cum non possit ex jure civili alicui relinqui, fidei hæredi committitur, ut cum hæreditatem adierit, eam rem illi restituat cui dari voluit testator. *Turneb.*

4 *Major enim prætoriam, &c.*] Valla hunc locum ita interpretatur, ut existimet Prætorem de causis cognovisse ad

certam usque summam, ultra quam ad eundem erat consul. *Budæus* tamen summam non ad pecuniam & magnitudinem causæ refert, sed ad consularem cognitionem, quæ summa erat. nam olim consules de fideicommissis iudicabant, ut apparet ex Institutionibus. Postea tamen creatus est *Prætor fideicommissarius*. *Idem.*

5 *Cognitor enim fieri.*] Nemo, ut Cicero ait, alterius nomine agere potest, nisi sit factus cognitor. Est autem *cognitor*, qui causam absentis ita tuetur ut suam, inquit *Asconius*, quem vulgo *procuratorem* & *solicitatorem* appellamus. *Idem.*

6 *Interdicere.*] Interdictum jus est Prætoris ad recuperandum aut locum aut rem aliam, unde per vim ejectus fueris. inde *interdicere* pro interdictum ferre. Et quia est rei communis proprie, & cujus usus omnibus debeat competere, non debet tali re interdici, nisi qui summa fungatur potestate: & ideo minor magistratus non debet interdici, sed petere à majore ut interdicit. *Idem.*

7 *An non præscriptiones.*] Duplex est translatio Fabio, altera quæ intentioni è diverso repugnat, quæ aliquanto est obscurior: altera quæ totam intentionem non oppugnat, sed eam restringit & limitat aliquo casu & aliquo scripto. quæ *præscriptio* vocatur, à præscribendo dicta, quod eleganter *transferre* significat,

nes, etiam in quibus maxime videtur manifesta translatio, easdem omnes species habent, quas eæ leges, quibus agitur, ut aut de nomine, aut scripto & sententia vel ratiocinatione quærat, deinde status ex quæstione oriatur: translatio non habeat quæstionem de qua contendit orator, sed propter quam contendit? Hoc apertius: *Occidisti hominem, non occidi*: quæstio, *an occiderit*: status, conjectura. Non est tale, *Habeo jus actionis, non habes*: ut sit quæstio, *an habeat*, & inde status. Accipiat enim actionem, necne; ad eventum pertinet, non ad causam: & ad id quod pronuntiat iudex, non id propter quod pronuntiat. Hoc illi simile est, *Puniendus es, non sum*: videbit iudex *an puniendus sit*: sed non hîc erit quæstio, nec hîc status. Ubi ergo? *Puniendus es hominem occidisti: non occidi*: an occiderit. *Honorandus sum, quia tyrannum occidi: non occidi*: quæstio, & status. Similiter, non recte agis, ignominiosus. quæritur *an ignominiosus sit*, aut *an agere ignominioso liceat*: & quæstio est, & status. Ergo translativum genus causæ est, ut comparativum, & mutua accusa-

cat, quæ etiam *exceptio* dicitur, à Græcis *ὑποκατάθεσις*, quasi actionem summovens, & quædam exclusio, quæ interponi cuique rei solet, ad excludendum id quod in intentionem condemnationis deductum est. De his autem fuisse. *Bud. in Pand. & comment. Græcænicis, & Fab. lib. 7. cap. 6.* Idem.

1 *Ut aut de nomine.* *ἢ ἢ ἀμφιβολίας* quæ conjectura continetur. *Pith.*

2 *Translatio non habeat, &c.* In translatione non subsistendum est in ea quæstione de qua contendimus, sed ad eam veniendum propter quam iudicium transferimus. alii hoc modo explicant, ut quæstionem de qua contendamus existiment ipsam iudicationem quæ propter iudicii translationem tractetur. *Turnebus.*

3 *Non est tale, Habeo jus.* Si qua eruenda esset quæstio, ea esset huiusmodi, an habeat actionem: quæ cum status non possit dici, nullus utique fue-

rit translativus status. Id enim quod causam non aperit, sed ab exitu causæ pendet, status causæ esse non potest. *Idem. Habeo jus actionis.* Recte ago ut infra dicitur 25. Et est Præscriptionis exemplum. *Pithæus.*

4 *Non id propter quod.* Si enim pronuntiat non habere illum actionem, non ob hoc ipsum pronuntiat, sed propter eam rationem quæ subjecta erat præscriptioni. *Idem.*

5 *Ergo translativum genus causæ, ut.* Hæc est vera lectio, & antiqua, quam Raphaël corrumpit hoc sensu, Translatio status non est, sed species causæ judicialis, in quam diversi cadunt status: eadem ratione, qua dicuntur quædam causæ, causæ comparativæ, in quibus non simpliciter de re contenditur, sed ex comparatione: & ut dicuntur *ἀντιμαρτυρησιαί*, id est *recriminationes*, quando utraque pars alteram insectatur & accusat. *Turneb.*

cusationis. ¹ Etenim simile est illi, *habeo jus, non habes: occidisti, recte occidi*. Non nego: sed nec res hæc statum facit. non enim sunt hæc propositiones, alioqui causa non explicabitur; sed cum suis rationibus: ² *Scelus commisit Horatius, sororem enim occidit: non commisit*; debuit enim occidere eam, quæ hostis morte mœrebat. quæstio, an hæc justa causa. ita qualitas. Ac similiter in translatione, non habes jus abdicandi, quia ignominioso non est actio. habeo jus, quia abdicatio actio non est. ³ quæritur *quid sit actio*. finiemus. *non licet abdicare*: syllogismus. Item cætera per omnes & rationales & legales status. ⁴ Nec ignoro fuisse quosdam qui translationem in rationali quoque genere ponerent, hoc modo, *Hominem occidi jussus ab imperatore. dona templi cogenti tyranno dedi*. ⁵ deserui, tempestatibus, fluminibus, valetudine impeditus, id est, non per me stetit, sed

¹ Etenim simile illi est, &c.] Propositiones appellat quibus tota causa volvitur. Earum autem duplex est ratio: aliæ enim intentione & depulsione sine rationibus satis explicant causam, ut conjecturales, *occidi, non occidi*. Aliæ autem nisi rationes habeant adjunctas, non satis rem explicant. ut, *occidi jure, injuria occidisti*: nisi rationes adjungas, causa non satis explicabitur. Igitur status in prioribus erit statim ex intentione & depulsione: in his vero non antea erit intentio aut depulsio integra, quam adjunctæ sint rationes. *Jure interfeci Clodium, quoniam insidiator erat: injuria tu interfecisti, quoniam non licuit indemnatum interficere*. Idem.

² Scelus commisit Horatius.] Horatius interfectis tribus Curiatis cum eorum paludamentis victor in urbem revertens, sororem obviam, quæ agnito sponsi Curiatii paludamento lugebat, gladio transfixit. historia nota est ex primo libro Livii ab urbe condita. vide Dionysium lib. 3. & Augustinum lib. 3. cap. 14. de civitate Dei. Idem.

³ Quæritur quid sit actio.] Actionem appellarunt veteres Prætores libellum

per quem liceret justum persequi: unde est illud apud Ciceronem, *Dare actionem*, quod agendi potestatem facere significat. Est autem in hujusmodi controversiis reo atque accusatori *limitatione* & *sylogismo* utendum: at accusatori *limitatione*, reo vero *sylogismo*. Idem.

⁴ Nec ignoro fuisse, &c.] Quidam translationem speciem faciunt qualitatis assumptivæ, quæ remotio criminis appellatur & *metastasis*, cum à nobis culpam removemus, & in hominem aut rem transferimus. Idem. *Nec ignoro fuisse quosdam qui translationem, &c.*] Hic quosdam translationem non actionis solum intellexisse ait, sed cum facti causa in alium transfertur. Ita translationi locum fuisse etiam in statibus rationalibus, quorum opinionem improbat: translationis appellationem ad actiones quæ transferuntur, solum pertinere scribens. Cum causa facti transfertur non translationem, sed qualitatis statum esse. *Pitæus*.

⁵ Deserui.] Deserere dicitur (ut ait Modestinus) miles, qui diu vagatus ad castra revertitur: *emanere* vero, qui diu vagatus ad castra reducitur. *Turneb.*

I Qaa-

sed per illa. A quibus etiam liberius dissentio. Non enim actio transfertur, sed causa facti: quod accidit pene in omni defensione. Deinde is qui tali utitur patrocinio, non recedit à forma qualitatis. dicit enim se culpa vacare, ut magis ¹ qualitatis duplex ratio facienda sit, altera, qua & factum defenditur: ² altera qua tantum reus. Credendum est igitur iis, quorum auctoritatem secutus est Cicero, ³ tria esse quæ in omni disputatione quærantur, *an sit, quid sit, quale sit*: quod ipsa nobis etiam natura præscribit. nam primum oportet subesse aliquid de quo ambigitur: quod quid sit, & quale sit, certe non potest aestimari, nisi prius esse constiterit: ideoque ea prima quæstio: ⁴ sed non statim quod esse manifestum est, etiam quid sit apparet. Hoc quoque constituto, novissima qualitas superest: nec his exploratis aliud est ultra. ⁵ His infinitæ quæstiones, his finitæ continentur. Horum aliqua in demonstrativa, deliberativa, judiciali

¹ *Qualitatis duplex ratio.*] Duplex est qualitas: *absoluta*, qua factum esse iustum & rectum contendimus: *assumptiva*, qua quod per se rectum probare non possumus, assumptis adiumentis ita defendimus ut reum non esse culpandum ostendamus. *Idem.*

² *Altera qua tantum reus.*] Cum non factum defendit, sed causam facti transfert in maiorem vim, iustum Imperatoris, metum, flumen, valetudinem. *Pithæus.*

³ *Tria esse quæ, &c.*] Ciceronem sequutus Fabius fustus sententiam suam explicat de numero statuum, omnemque ait pendere quæstionem à *conjectura, finitione & qualitate*, ita tamen ut quædam inde veluti simulachra nascantur, quæ propriam tamen faciem ostendant: igitur *speciales status* appellabuntur, ut *scriptum & voluntas, contrariæ leges, &c.* Tria hæc quæstionum seu statuum genera Cicero posuit multis in locis, & qui post eum de rhetoricis scripserunt. Aristoteles autem tribus his quartum addidit genus *lib. 2. Analyticôn*, quod

vocavit *propter quid*, seu *recte sit factum*, ut Cicero ait. quam quæstionem, si Ciceronem auctorem *lib. 2. de Oratore* sequimur, ad *qualitatem*, non ad *finitionem* referemus. Idem Cic. & alii eum sequuti, tria hæc quæstionum genera rebus civilibus subjecerunt: quod Rodolphus Agricola non æque probat, asserens, quicquid orator quærit, ad qualitatem pertinere: nec enim *an sit & quid sit*, in forum venire posse: verbis certe magis quam re ab iis dissidens. Cujus rei ampliorem sententiam si quis requirat, ipsum legat *lib. 2. cap. 6. & 7.* Turneb.

⁴ *Sed non statim.*] Ut privatam pecuniam in templo esse captam manifestum est, nondum tamen apparet, furtumne an sacrilegium sit. *Idem.*

⁵ *His finitæ, &c.*] Per analogiam & proportionem inquam, quia non est eadem conjectura reliquorumque statuum ratio in *thesi & hypotesi*, sed è simili sibi responder, & in genus convenit. finitas & civiles in tria genera causarum partitur, & in unoquoque hos

diciali materia utique tractantur. ¹ Hæc rursus judiciales causas & rationali parte & legali continet. Nec enim ulla juris disceptatio, nisi finitione, qualitate, conjectura potest explicari. Sed instituentibus rudes, non erit inutilis latius primo fusa ratio, etsi non statim ² rectissima linea tensa, facilior tamen & apertior via. Discant igitur ante omnia quadripertitam in omnibus causis esse rationem, quam primam intueri debeat qui acturus est. ³ Nam ut à defensore potissimum incipiam, longe fortissima tuendi se ratio est, si quod obicitur, ⁴ negari potest. ⁵ Proxima, si non id quod obicitur, factum esse dicitur. ⁶ Tertia honestissima, qua recte factum defenditur. Quibus si deficiamus, ultima quidem, sed jam sola superest salus, aliquo ⁷ juris adjutorio elabendi ex crimine quod neque negari neque defendi potest, ut non videatur jure actio intendi. ⁸ Hinc illæ quæstiones sive actionis,

tres status versari, & ad hæc communes esse vult. *Idem.*

¹ *Hæc rursus.*] Judiciale causarum genus, quod præcipue multiplex est, bifariam partitur. Aliæ enim *rationales*, aliæ *legales* sunt: quæ quoquo modo sint, illis tamen tribus, *an sit, quid sit, & quale sit*, continentur. Itaque distat hæc opinio Fabii à superiori, quod illic status dividerentur in *rationales* & *legales*: hic vero cum status iidem sint, causæ tamen judiciales dividuntur. *Idem.*

² *Rectissima linea.*] Ducta est metaphora à viis. nam rectæ breviores sunt, anfractuosa prolixiores. & alioqui mathematicis recta linea est omnium brevissima. Brevissimam hanc viarum rationem quantum licet sectamur, sed si montes interponantur, paludes, aut flumen, aliquoties compendio neglecto commoditatem inspiciamus. Ad hunc modum Fabius, tametsi brevissimo præcepto statuum doctrinam absolvere queat, mavult tamen commodiorum rationem, & rudiorum viam sequi. *Idem.*

³ *Nam ut à defensore potiss.*] Quia is insignius statum facit, & periculo prior prius est instruendus: postremo in

hac ratione statuum priores ipse quodammodo in repugnando agit partes. *Idem.*

⁴ *Negari potest.*] Quia sic effugit omne iudicium, & secundum illud, supplicium. *Idem.*

⁵ *Proxima, si non.*] Si totum crimen inficari non licet, admittamus factum est quidem aliquid, non tamen id quod adversarius obicit. *Idem.*

⁶ *Tertia honestiss.*] Ut, *furatus es Damonis caprum*: non, meus ille fuit. *homicidii reus es*: non sum, quia is tyrannus fuit, aut in adulterio deprehensus, aut vim prior intulerat. Et hæc tertia qualitas est. *Idem.*

⁷ *Juris adjutorio.*] Qualia habet *Julian. ad leg. Aquil. l. 9.* Multa, inquit, in jure civili contra rationem disputandi pro utilitate communi præcepta esse, innumerabilibus rebus probari potest. *Idem.*

⁸ *Hinc illæ quæst.*] Non hoc ait Fabius, quod in translatione statum esse putet, sed quod eam quæstionem translationis movemus, quæ postea statum excitat additis firmamentis. quod idem fecit *lib. 7.* Hoc etiam egit ut facilius rudes institueret. *Idem.*

1 Deli-

actionis, sive translationis. Sunt enim quædam non laudabilia natura, sed jure concessa, ut in XII. tabulis, ¹ debitoris corpus inter creditores dividi licuit: quam legem mos publicus repudiavit. Et aliquid æquum, sed prohibitum jure: ut ² libertas testamentorum. Accusatori nihilo plura intuenda sunt, quam ut probet factum esse, hoc esse factum, non recte factum, jure se intendere. ³ Ita circa species easdem lis omnis versabitur, translatis tantum aliquando partibus: ut in causis in quibus de præmio agitur, recte factum petitor probat. Hæc quatuor velut ⁴ proposita formæque actionis, quæ tum generales status vocabam, in duo (ut ostendi) genera discedunt, ⁵ *rationale*, & *legale*. Rationale simplicius est, quia ipsius tantum naturæ contemplatione constat. Itaque in eo satis est ostendisse conjecturam, finitionem, qualitatem. Legalium plures sint species necesse est, propterea quod multæ sunt leges, & varias habent formas. Alia est cujus verbis nitimur, alia cujus voluntate: alias nobis, cum ipsi nullam habemus, adjungimus: alias inter se comparamus: alias in diversum interpretamur. Sic nascuntur hæc velut simulacra ex illis

tribus,

¹ *Debitoris corpus.*] Qui æris confessi erant, & judicati à Prætoribus addicebantur *in nexum*: ac si plures essent creditores, permittebatur ut inter se corpus debitoris dividerent. De qua re vide *Gell. lib. 20. cap. 1.* Idem.

² *Libertas testamentorum.*] *Lege duodecim tabularum* libertas erat maxima testamentorum. nam quantum & quibus quisque legare voluisset, licebat: quod emendatum est *lege Falcidia*, quæ vetat ne ultra dodrantem quis legare possit. *Idem.*

³ *Ita circa easdem species.*] Semper erit hæc quadruplex ratio intendendi & depellendi, circaque easdem quæstiones seu status, *facti*, *nominis*, & *qualitatis*: sed mutatis interdum accusatoris defensorisque officiis. ut in accusationibus, si qualitas est, non recte factum

probat actor: in petitionibus vero præmiorum, petitor qui cum actore similitudinem habet, contra recte factum probat, & ita status in petitorum transfertur. *Idem.*

⁴ *Proposita formæque.*] Capite quæstionum & causarum. *Idem.*

⁵ *Rationale.*] Quod extra scriptum positum: *legale*, cum in scripto inhæret *controversia*, & ex eo tota orta est. *Rationale* simplicius est, ideoque tractatu facilius, quod in eo ipsius rei natura conditioque, non legis cautio inspicienda venit. *Legale* genus magis est varium, quam *rationale*, propterea quod non solum scriptum, sed etiam rem tractamus: & leges quoque variæ sunt, à quibus oriuntur. nam quædam tribuit, quædam adimit: alia punit, alia jubet: alia verat, alia quoque permittit. *Idem.*

P 4

I Interim

tribus, ¹interim simplicia, interim & mixta, propriam tamen faciem ostendentia, ut scripti & voluntatis, quæ sine dubio aut qualitate ² aut conjectura continentur: ³ & syllogismus, qui est maxime qualitatis: & leges contrariæ, quæ iisdem quibus scriptum & voluntas, constant: & ἀμφιβολία, quæ semper conjectura explicatur. ⁴ Finitio quoque utrique generi, quodque rerum, quodque scripti contemplatione constat, communis est. Hæc omnia etiam si in illos tres status veniunt, tamen quia (ut dixi) habent aliquid velut proprium, videntur demonstranda discipulis: & permittendum ea dicere vel status legales, vel quæstiones, vel capita quædam minora: dum sciant, nihil ne in his quidem præter tria quæ prædiximus, quæri. ⁵ At quantum, & quam multum, & ad aliquid, & (ut nonnulli putaverunt) comparativus, non eandem rationem habent. Sunt enim hæc non ad varietatem juris, sed ad solam rationem referenda: ideoque semper in parte aut conjecturæ aut qualitatis ponenda sunt, ut *qua mente*, & *quo tempore*, & *quo loco*. Sed de singulis dicemus quæstionibus, cum tractare præcepta *Divisionis* cœperimus. Hoc inter omnes convenit, in causis simplicibus singulos status esse causarum, quæstionum autem, quæ velut subjacentes ad illud quo iudicium continetur, referuntur, sæpe in unam cadere plures posse. Etiam credo aliquando dubitari, quo statu

¹ *Interim simplicia, &c.*] Quia in una aliquando controversia unus est aliquando status scripti & voluntatis: aliquando plura scripta, & plures voluntates: aut scriptum & voluntas cum legibus contrariis & ambiguitate, atque ita in cæteris, commiscuntur. *Idem.*

² *Aut conjectura.*] Cum investigamus quæ fuerit legislatoris voluntas, *conjectura* est de animo: cum autem interpretationem legis asserimus, & eam esse æquam ostendimus, *qualitas* est. *Idem.*

³ *Et syllogismus, qui est maxime, &c.*] Quia cum rem inscriptam ad scriptum applicamus, contendimus justum esse

ut de ea statuatur, quemadmodum est in scripto. *Idem.*

⁴ *Finitio quoque.*] Probavit *conjecturam* & *qualitatem* rationalem esse & legalem: quod idem in finitione ostendit. nam aut factum defenditur, aut verba scripti definitione illustrantur. sed de his omnibus fusius Fab. lib. 7. *Idem.*

⁵ *At quantum.*] Refutat eos qui *quantitatem*, ad aliquid, & *comparationem* seu quæstiones de eodem & alio, inter status numerarunt, & rationalium species dici posse putaverunt, ideoque separatim tractari ut legales. *Idem.*

statu sit utendum cum adversus unam intentionem plura opponuntur: & sicut ¹ in colore dicitur narrationis, cum esse optimum, quem actor optime tueatur: ita hic quoque posse dici, eum statum esse faciendum, in quo tuendo plurimum adhibere virium possit orator. Ideoque pro Milone, aliud Ciceroni agenti placuit, aliud Bruto, cum exercitationis gratia componeret orationem: *cum ille jure tanquam insidiatorem occisum*, & tamen non Milonis consilio, dixerit: *hic etiam gloriatus sit occiso malo cive*. In conjunctis vero posse duos vel tres inveniri, vel diversos: ut si quis aliud se non fecisse, aliud recte fecisse defendat: vel generis ejusdem, ut si quis duo crimina vel omnia neget. Quod accidit etiam si de una re quærat aliquid, sed eam plures petant, vel eodem jure, ² ut proximitatis: vel diverso, ut cum hic testamento, ille proximitate nitatur. Quoties autem aliud alii petitori opponitur, dissimiles esse status necesse est: ut in illa controversia. *Testamenta legibus facta, rata sint.* ³ *Intestatorum parentum liberi hæredes sint. Abdicatus, ne quid de bonis patris capiat.* Nothus ante legitimum natus, legitimus filius sit: post legitimum natus, tantum civis. In adoptionem dare liceat. In adoptionem dato redire in familiam liceat, si pater naturalis sine liberis decesserit. Qui ex duobus legitimis alterum in adoptionem dederat, alterum abdicaverat, sustulit nothum: instituto hærede abdicato decessit. Omnes tres de bonis contendunt. ⁴ *Νόθος*, qui non sit legitimus, Græci vocant: Latinum rei nomen, ut Cato quoque in oratione quadam testatus est, non habemus

¹ *In colore.*] *Color* à rhetoribus appellatur probabilis alicujus rei causa, qua quod falsum aut turpe est velamus. vide *Fabium lib. 4. cap. de narratione. Idem.*

² *Ut proximitatis.*] Nam bona intestatorum ab agnatis & illis qui in potestate mortui erant, usurpantur. *Idem.*

³ *Intestatorum parentum.*] *Intestati* sunt, aut qui testamentum non fecerunt, aut quorum testamentum irritum

factum est, aut ex quorum testamento nullus fuit hæres. tum autem hæreditas defertur liberis. *Idem.*

⁴ *Νόθος, qui non sit legitimus, &c.*] Isidorus Orig. 9. cap. 5. p. 1055. Vide & Meurs. Comment. ad Lycophron. p. 206. Budæum Annot. Prior. in Pandect. Jac. Cujacium Observat. lib. 5. cap. 6. pag. 191. Bartii Adversar. libro 8. cap. 14. p. 293.

mus, ideoque utimur peregrino. Sed ad propositum. Hæredi scripto opponitur lex, *Abdicatus ne quid de bonis patris capiat*: fit status scripti & voluntatis, *an ullo modo capere possit, an ex voluntate patris, an hæres scriptus*. Notho duplex fit quæstio, quod post legitimos natus sit, & quod non sit ante legitimum natus. Prior syllogismum habet, *an pro non natis sint habendi, qui à familia sunt alienati*. Altera scripti & voluntatis. Non enim esse hunc natum ante legitimum convenit: sed voluntate legis se tuebitur, quam dicet talem fuisse, ut legitimus esset nothus tum natus, cum alius legitimus in domo non esset. Scriptum quoque legis excludet, dicens, *non utique si postea legitimus natus non sit, notho nocere*: uteturque hoc argumento, *si natus non sit, notho, cujus conditionis erit? tantum civis? atqui non erit post legitimum natus. filius? atqui non erit ante legitimos natus. quare si verbis legis stari non potest, voluntate standum est. Nec quenquam turbet, quod ex una lege duo status fiant. duplex est, ita vim duarum habet. Redire in familia volenti, dicitur ab altero, Primum, ut tibi redire liceat, hæres sum. idem status, qui in petitionem abdicati. quæretur enim an possit esse hæres abdicatus. Adjicitur communiter à duobus, redire tibi in familiam non licet, non enim pater sine liberis decessit. Sed in hoc propria quisque eorum quæstione nitetur. Alter enim dicet abdicatum quoque inter liberos esse: & argumentum ducet ex ipsa qua repellitur lege. Supervacuum enim fuisse prohiberi patris bonis abdicatum, si esset numero alienorum: nunc quia filii jure futurus fuerit intestati hæres, oppositam esse legem, quæ tamen non id efficiat ne filius sit, sed ne hæres sit. Status finitivus, quid sit filius. Rursus nothus eisdem colligit argumentis. non sine liberis patrem decessisse, quibus in petitione usus est, ut probaret esse se filium, nisi forte & hic finitionem movet, an liberi sint etiam non legitimi. Cadent igitur in unam controversiam vel specialiter duo legitimi status, *scripti & voluntatis, & syllogismus, & præterea finitio*: vel tres illi, qui*

qui natura soli sunt, *conjectura in scripto & voluntate, qualitas in syllogismo*, & quæ per se est *aperta finitio*. ¹ Causa quoque, & judicatio & continens est in omni genere causarum. Nihil enim dicitur cui non insit ratio, & quo iudicium referatur, & quod rem maxime contineat. Sed quia magis hæc variantur in litibus, & fere tradita sunt ab iis qui de judicialibus causis aliqua composuerunt, ² in illam partem differantur. Nunc quia in tria genera causas divisi, ordinem sequar.

¹ *Causa quoque.*] Qui statum ponunt in prima consuetudine, statibus omnibus pene præter conjecturam addunt *judicationem*: Fabius tamen *judicationem* & statum facit eadem, ut docebit in causis judicialibus. *Turneb.*
² *In illam partem differantur.*] *Cap. hujus lib. II.*

C A P. VII.

De demonstrativo, quod constat laude & vituperatione.

AC potissimum incipiam ab ea quæ constat *laude ac vituperatione*. Quod genus videtur Aristoteles, atque eum secutus Theophrastus, à parte negotiali, hoc est *negotialis*, removisse, totamque ad solos auditores relegasse: & id ejus nominis, quod ab ostentatione ducitur, proprium est. Sed mos Romanus etiam negotiis hoc munus inferuit. Nam & ¹ funebres laudationes pendent frequenter ex publico aliquo officio, atque ex senatusconsulto magistratibus sæpe mandantur: & laudare testem, vel contra, pertinet ad momentum judiciorum: ² & ipsis etiam reis dare laudatores licet: & editi in competitorum in *L. Pisonem*,

Genus demonstrativum in negotia civilia per se non cadit, ut putat *Arist. lib. I. Rhet.* Est autem secutus id quod fieri videbat. nam illius ætate sophistarum genus *demonstrativum* occupant, quo utebantur duntaxat ad auditorum oblectationem & proprium quantum. *Turneb.*
¹ *Funebres laudationes.*] Præclari viri Romæ post mortem laudabantur, fere à propinquis, interdum etiam à magistratibus, ut à Publicola Brutus: quod ad negotia pertinet. *Idem.*
² *Et ipsis etiam reis, &c.*] Qui in publica causa reus erat, si aliquam provinciam recte administrasset, ex ea decem legati mittebantur ad reum laudandum: ut à *Massiliensibus & Narbonensibus* ad laudandum Fontejum. *Idem.*